

Helyismereti gyűjtemények szerepe a MATARKA építésében¹

A rendszerváltozás új fejezetet nyitott a hazai periodikák történetében is. Régi nagy múltú lapok megszűntek, újak indultak, de sokan közülük kérész életűek lettek. Emellett új hordozó közeg jelent meg. Sok szerkesztőség – kihasználva az informatika nyújtotta lehetőségeket – a nyomtatott forma helyett részben vagy teljesen elektronikus verzióra váltott, és elfogadottá vált az open access publikálási forma is. Ezt a hordozóközeg-váltást sok esetben a gazdasági kényszer is siettette.

A folyóiratpiacon egyre nehezebb volt eligazodni, nehéz volt követni lapok megszületését, elmúlását és átalakulását. Még nehezebben lehetett információt szerezni a lapokban megjelenő cikkekről. A hagyományos keretek között folyó repertorizálás a végnapjait élte; késések, átfedések, hiányok egyaránt jelen voltak a papír kiadású bibliográfiák életében, és nem könnyítette meg a feltárást a kötelepéldányok beszolgáltatási fegyelmeének lazulása sem. Az *MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumának* papír kiadása 57 év után, 2002 végén megszűnt.

Az egyre kiterjedtebb publikációáradatban mégsem maradhattak analitikus feltárás nélkül a periodikák és tanulmánykötetek. Már 2003-ban megkezdődött a gondolkodás a kurrens és retrospektív repertorizálás jövőjéről, meg arról, hogy annak megvalósítását informatikai eszközökkel és együttműködéssel lehetett csak elképzelni. Néhány éven belül több kezdeményezés is napvilágot látott.

2003-tól kezdett működni a MATARKA (**M**agyar folyóiratok **T**artalomjegyzékeinek **K**ereshető **A**datbázisa). 2004-ben pedig elindult az EPA (**E**lektronikus **P**eriodika **A**rchívum), melynek előzménye 2001-re nyúlik vissza, amikor az OSZK-MEK berkeiben felmerült a kérdés, hogy az internet változó világában az elektronikus periodikák megőrzése és szolgáltatása nem biztosított, és ez ellen tenni kell valamit. 2003-ban elkezdődött a magyar vagy magyar vonatkozású internetes és más forrásokon (CD-n vagy DVD-n) is fellelhető digitális kiadványok gyűjtése, archiválása, könyvtári szempontok szerinti feldolgozása, majd 2004-től szolgáltatása. Az adatbázis katalógusa jelenleg 2701 kiadvány leírását tartalmazza. Elvezet a távoli online elérésű lapokhoz, és regisztrálja az off-line elérésű digitális kiadványokat, valamint biztos hozzáférést nyújt 54.238 saját archiválású folyóiratfüzet tartalmához. Vannak olyan tételek, amelyek egyetlen leelőhelye az EPA Ar-

---

¹ A MKE 47. Vándorgyűlésén, Szolnokon a Helyismereti Szekcióban elhangzott előadás szerkesztett változata

chívum. A felhasználót több szempontból visszakereshető katalógus segíti, és mód van böngészésre is.

2008-ban indult a HUMANUS (Humántudományi tanulmányok és cikkek adatbázisa) amely, a magyar vonatkozású humántudományi nyomtatott és elektronikus időszaki kiadványok és tanulmánykötetek számbavételét végzi a kezdetektől napjainkig. Az adatbázisban több mint 150 ezer cikk, 120 ezer tanulmány található. A bibliográfiai leírások elvezetnek a dokumentum teljes szövegéhez is, amennyiben azok elérhetőek.

A MATARKA

A MATARKA adatbázisának építését a Miskolci Egyetem körül kialakult lelkes könyvtárosi csoport kezdte el 2002-ben. Az adatbázis egy év múlva már a nagyközönség számára is hozzáférhető volt. Építésének alapelve az önkéntesség. 2015 nyarán 35 könyvtár, 30-nál több szerkesztőség és 8 magánszemély végezte a feltöltést, amely részben kézi bevittel, részben rekordok konvertálásával történik. A szakmai munkát a MATARKA Egyesület koordinálja. A magyar kiadású szaklapok feltárása a megjelenést követően szinte azonnal megtörténik a tartalomjegyzékek alapján, de folyamatos a retrospektív feltárás is. Ez a gyors adatbevitel naprakészséget eredményez, elmarad viszont a tárgyszavazás.

A MATARKA adatbázis tartalma 2015 őszén 1.619 periodika 317.893 szerzőtől származó 2.223.577 cikk leelőhelye. Különösen bőséges a természet- és alkalmazott tudományok köréből származó anyag, emellett foglalkoznak társadalomtudományi, bölcsészeti és művészeti folyóiratok feltárásával is. A bibliográfiai adatokon túl – ahol lehetőség – a felhasználó hozzájuthat a teljes szövegek közzétételéhez is, jelenleg 504.546 ugróponton keresztül. Amennyiben pedig a periodika nem rendelkezik digitális változattal, online másolatküldést lehet kérni az OSZK közreműködésével.

Az adatbázis közkedvelt a használók körében, hiszen ingyenesen és egyszerűen használható. A klasszikus funkciók – mint böngészés, egyszerű-összetett keresés – mellett számos finomítási lehetőség segíti a minél pontosabb keresést. Az elmúlt évtizedben közel 20 millióan használták a MATARKA adatait. Kijelenthető tehát, hogy a MATARKA esetében jelentős, nagy hatású adatbázisról van szó, amely egyre fejlődik. A folyamatos fejlesztőmunkának köszönhetően 2011-től már közös keresőfelületen kereshető az EPA-val és HUMANUS-sal.² Így jelenleg összesen 4077 periodika, 12 258 tanulmánykötet adatai érhetőek el. A közelmúltban társultak a HUNGARICANA-val, és a tervek között szerepel az akadémiai repozitóriummal, a REAL-lal történő együttműködés is. Így válik egyre teljesebbé a magyar nemzeti periodika vagyis feltárása.

Helyismereti dokumentumok feltárásáról

Szomorú tapasztalat, hogy a nagy adatbázisokban mintha kicsit mostohagyerekként bánnának a helyismereti dokumentumok feltárásával, különösen retrospektív feldolgozás terén. Pedig erre egyre nagyobb szükség van, hiszen virágkorukat élik a különböző helytörténeti pályázatok, iskolai kutatómunkák, amelyekhez sokan keresnek helyi vonat-

---

² Lásd: Burmeister Erzsébet: Az EHM (EPA + HUMANUS + MATARKA) közös kereső létrejötte. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2011. 11. sz. 25-31. p.

kozású forrásokat. Kívánatos lenne tehát, hogy a sokszor csak szűk körben ismert, de fontos – és sok esetben országos jelentőségű tartalmakat is hordozó – helyi kiadványok is feltárássra kerüljenek. A helyismereti dokumentumok feltárását pedig ki más végezhetné el leghatékonyabban, mint egy helyismereti könyvtáros?! Esetünkben ugyanis olyan cikkekről, tanulmányokról van szó, amelyek nemcsak témájukban kapcsolódnak egy szűk régióhoz, hanem ott jelennek meg, sokszor könyvesbolti forgalomba sem kerülnek, ezért azután nehezen hozzáférhetőek. A helyismereti könyvtárosnak viszont könnyebb információt szerezni létükről, könnyebb hozzájuk férni, hiszen a szerzők, a kiadók az adott földrajzi helyen vannak, és a kötelespéldányokat is könnyebb begyűjteni a kiadás helyén, a régi számokat könnyebb fellelni egy-egy gyűjtemény mélyén.

A helyismereti gyűjtemények végeznek is feltárást, de sokszor csak lokális adatbázisok számára, amelyek csak egy szűk kör számára és többnyire csak helyhez kötöttek (nem online) használhatók. Fontos lenne tehát szélesebb körben is közkinccsé tenni a helyismereti publikációkat, ami nemcsak a kutatók munkáját segítené, hanem jó reklám is lenne a könyvtárnak, a településnek, a régióknak, hiszen reprezentálja annak múltját, tudományos életét.

Az említett három adatbázis helyismereti dokumentumainak feldolgozottságát tekintve azonban az látható, hogy pl. a HUMANUS helytörténeti fejezetének tudományterületi felelőse sincs. Az EPA tartalmaz 476 regionális lapcímet, amelyek jelentős része (kb. 40 %-a) 1945 előtti kiadvány, a közzététel pedig a digitalizálás menetének függvénye, tehát sokszor nem teljes sorozatokhoz lehet hozzáférni. A MATARKA esetében pedig 2015 nyarán csak hét megyei könyvtár és egy városi könyvtár vett részt a közös munkában, közülük három nem is helyismereti periodikát dolgoz föl. Nem meglepő talán az sem, hogy a bedolgozó könyvtárak többsége az Észak- és Kelet-Magyarországon található gesztor intézmény közelében van.

A feldolgozott lapok száma:

1. II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Miskolc (32)
2. Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár, Eger (8)
3. Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Zalaegerszeg (2)
4. Hamvas Béla Városi Könyvtár, Tiszaújváros (3)
5. József Attila Megyei és Városi Könyvtár, Tatabánya (4)
6. Méliusz Juhász Péter Megyei és Városi Könyvtár, Debrecen (15)
7. Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár, Nyíregyháza (10)
8. Takáts Gyula Megyei és Városi Könyvtár, Kaposvár (2)

Az igazsághoz hozzátartozik azonban az is, hogy helyinek mondható folyóiratok feldolgozása folyik az ország különböző nagykönyvtáraiban (például az. OSZK-ban) is.

A MATARKA jelentősége a helyismereti, könyvtári munkában

Úgy gondolom, kijelenthető, hogy a MATARKA ma már egy sokak – laikusok és könyvtárosok – által rendszeresen használt és megkerülhetetlen adatbázis. Különösen a közös kereső használata esetén jellemző a nagy találati halmaz, de a legtöbb rekordot a MATARKA szolgáltatja. Ezt mutatja az alábbi példa is: A „*Szabolcsi földvár*” keresőkérdés-

re a közös felület használata esetén 7 találatot nyerünk, ebből az EPA 0, a HUMANUS 2, a MATARKA 5 találatot adott.

Finom kereséseket azonban különösen a MATARKA tesz lehetővé, ami különösen a sokirányú tevékenységet végző, majd intézményeknek is nevet adó személyek esetén hasznos.

Például, a Szabolcsban közismert „*Jósa András*” régész és orvos esete ilyen, aki utóbb múzeum és kórház névadója is lett. Amennyiben kizárólag az orvosi tevékenységére vagyunk kíváncsiak, eredményesen használhatjuk ki a MATARKA részletes és tovább finomítható keresési metódusát, mely 7 releváns találatot is eredményez. Ezzel szemben a másik két adatbázis egyetlen találatot sem ad.

Nagy öröme szolgálhat a helytörténeti kutatóknak, amikor a retrospektív feltárás eredményeként olyan rejtőzködő „gyöngyszemekre” bukkannak, amikről a feltárások hiányában senkinek sem volt korábban tudomása. Pl. a „*Kisvárdai kórház története 1945 előtt*” témában a *Magyar Kórház* című folyóirat 1934-es számában megjelent és feltárt írás.

A MATARKA használata, amellet hogy ország-világ megismerheti a helyi kiadványok írásait, könyvtárközi kölcsönzésekhez is vezet. A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár esetében az adatbázis statisztikai jelentései világosan elárulják, hogy például 2015 szeptemberéig a *Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemléből* 25, a *Könyvtári Kis Híradóból* 7 kérés történt. Azt gondolom, erre büszkék lehetünk, hiszen a kérések száma is jelzi a helyi folyóirataink feltárásának hasznosságát, és nekünk, könyvtárosoknak pedig azt jelenti, hogy nem végzünk felesleges feltáró munkát.

A MATARKA újabb felhasználási területe a tudományos tevékenység regisztrálásában van. A rekordok MTMT (Magyar Tudományos Művek Tára) adatbázisba történő automatikus átemelése révén hasznos segítői az adatbevitelnek.

Összegzés

Végül is elmondható, hogy a MATARKA olyan jelentős adatállománnyal rendelkező hazai folyóirat-adatbázis, amely hasznos társunk – főleg a közös keresőfelülettel kiegészítve – az információkeresésben, a dokumentumokhoz való hozzájutásban, de a tudományos tevékenység regisztrálásában is. Kikerülhetetlen a kurrens és retrospektív helyismereti tájékoztatásban. A kutatók és könyvtárosok közös érdeke, hogy minél több helyismereti publikáció kerüljön be adatállományába.

Kührner Éva

Módszertani ajánlás

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma Kultúráért Felelős Államtitkársága 2015. október 30-án közzétette a Könyvtári Minőségügyi Bizottság által készített új módszertani ajánlást, amely a jogszabályokban előírt könyvtári minőségirányítás bevezetését segíti elő. Az ajánlás elérhető a kormányzati portálon, valamint az Oktatási és Kulturális Közlönyben is megjelenik.